

Зоран Б. Стојиљковић¹
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд (Србија)

УДК 005.332.3:005.44
331.105.444(497.11)
Оригинални научни рад
Примљен 29/08/2019
Прихваћен 22/09/2019
doi: [10.5937/socpreg53-22971](https://doi.org/10.5937/socpreg53-22971)

СИНДИКАТИ И ТРАНЗИЦИЈА – ЈЕДНА ДО КРАЈА НЕИСПРИЧАНА ПРИЧА

Сажетак: У овом раду полазимо од ширег разумевања транзиције као процеса прелаза из националног капитализма државе благостања у глобализовани, дезорганизовани, корпоративни капитализам, унутар кога је транзиција посткомунистичких друштава важна секвенца која процесу даје планетарни карактер (Vuletić, 2012). Структурно, рад чине три уже тематске целине унутар којих настојим да адекватно применим три комплементарна методска приступа. Први део је посвећен глобалном оквиру промена и у њему доминира системски приступ у коме се криза разматра кроз промене екстерног оквира и њима некоресподентне промене структуре и функција синдиката. Следи разматрање транзиционе Србије и положаја синдиката и запослених у њој у коме се ослањам на институционални приступ, пре свега на анализу трансформисаног економског, радног и социјалног оквира. Трећи део посвећен је просторима, шансама и актерима промена и њима примерен идеациони приступ везан за вредности – визију и мисију синдиката, пре свега. У методском погледу анализа српске транзиције и њених специфичности представља особену студију случаја унутар које, имајући у виду ауторово деценијско и истраживачко и практично бављење синдикатом, би се могло рећи да се ради о акционом истраживању, односно својеврсном посматрању с учествовањем. Кључна теза коју настојим да аргументујем је да су запослени и синдикати једни од највећих транзиционих губитника и да се растуће неједнакости и неравнотеже моћи неће изменити без темељне ревизије доминантног неолибералног обрасца по коме се одвијају глобализацијски процеси.

Кључне речи: транзиција, глобализација, криза, синдикати, промене

Пролог

Ако транзицију упоредимо са пловидбом од једнопартијског система с диригованом економијом ка вишепартијској демократији с тржишном привредом као одабраној дестинацији, а њен почетак симболички вежемо за пад Берлинског зида,

¹ zoranstojiljkovic.stoj@gmail.com

онда ми то пловимо, пре тумарамо, већ читаве три деценије. У првој деценији, када је о Србији реч, наш је брод, кроз ратове, блокаду али и паралелну (само)изолацију и бомбардовање, торпедован. Кад смо се коначно „побуном на броду“ 2000. довукли до обале ту више није била одабрана, пожељна лука националног капитализма државе благостања. У међувремену, и свет је транзиционо отпловио, кроз процес турбоглобализације, до далеко мање заводљивог пејсажа глобализованог, дезорганизованог корпоративног капитализма и постдемократије (Крауџ, 2014).

Прво су дакле, „племенски“ рат и распад екс Југославије практично послужили као прелудиј за капитализам катастрофе, односно примену логике спасавања претходно разореног друштва корпоративним капитализмом и приватизацијом. Трећу фазу упокојавања запослених и синдиката чини актуелно примењена популистичка владавина са својом (не)скривено неолибералном суштином.

После три деценије када подвучемо црту радило се о скупом транзиционом тумарању после кога је друштвени производ још увек испод оног из почетне 1989. године, неједнакости су драстично порасле, највеће су у Европи, сиромашна је четвртина а у ризику од сиромаштва живи чак две петине становништва (Мјјатовић, 2014; Матковић, 2017; Арандаренко, Крстић, Џарковић Ракић, 2017; Јандрић & Молнар, 2017). Минимална зарада не досеже до цене минималне потрошачке корпе (27 000 према 36 000), док је просечна зарада осетно испод „нормалне“ потрошачке корпе (53 000 према 72 000).

На другој страни, слаба држава је заробљена од неколико десетина хиљада припадника политичке и пословне елите који кроз развијене механизме клијентелизма, корупције и партијског запошљавања контролишу друштво остављајући га без реалне социјалне и политичке алтернативе.

Последично, Србију је у последње две деценије напустило преко 600 000 људи, претежно младих и образованих грађана, али и свих оних који попут возача камиона или патронажних сестара имају тражену квалификацију - читава једна држава величине Црне Горе. У земљи расту апатија, удвориштво и цинизам.

У том оквиру следи прича о систематском рунирању запослених и синдиката, у којој ни жртве нису без кривице, као и бар начелној могућој стратегији промена.

1. Глобални оквир и перспективе

У јавности доминира оцена да су већ четири деценије синдикати у озбиљној, системској кризи. Кризу дефинишем као неспособност благовременог, адекватног одговора на изазове сложених, вишеструких промена које долазе из радикално промењеног окружења. Кључни унутрашњи проблем синдиката је проблем одржања и иновације организацијског обрасца и успешне мобилизације фрагментираних и маргинализованог света рада. Падајућа стопа синдикализованости, али и кадровски и материјални ресурси и степен утицаја и поверења су најбољи аргументи у прилог тези о дубокој кризи синдиката (Gindin, 2016; Betarini, 2016).

Поједностављено речено, криза има својих пет екстерних узрочника и своју шесту интерну синдикалну димензију, односно последицу.

Прву димензију чини сам радикално измењени глобализацијски оквир и измењена хијерахија моћи у корист корпоративног капитала чије интересе за дерегулацију и

флексибилизацију и снижавање стандарда рада следе (не)вољно националне владе. Растуће неједнакости (Stiglitz, 2015; Milanović, 2006, 2012) су добиле, у комбинацији са убрзаним демографским и климатским променама, те размере да се за реформу не-олибералног модела - његово регулисање и ублажавање данас залажу и међународне финансијске институције које су стајале иза креирања вашингтонског модела развоја.

Другу димензију чине саме технолошке промене - 4.0 индустријска револуција и процес дигитализације и измене самог карактера и суштине рада. Технолошки напредак – вештачка интелигенција, аутоматизација и роботика – створиће нова радна места, али они који у тој транзицији изгубе посао су, по правилу, дигиталне парије и најмање су оспособљени да искористе нове могућности. Еколошка криза и оријентација привреда ка зеленом пословању створиће милионе радних места, али друга радна места ће нестати како државе буду смањивале своје индустрије с интензивном потрошњом угљеника и ресурса. Ништа мање значајне нису ни демографске промене. Повећање броја младог становништва у неразвијеним деловима света и старење становништва у развијеним регијама ствара притисак на тржишта рада и системе социјалног осигурања. Политички инструментализовани талас миграција, избеглице, тероризам и раст десног популизма, односно растући проблем солидарности су више него добра илустрација дубине проблема и могућих разорних последица.

Трећу кризну димензију носе пратеће структурне (класне, образовне) промене и редуковане шансе на тржишту (плаћеног) рада: феномени фрагментације рада, раста услужних делатности, прекаризације рада, бујања неформалног сектора. Резултат су експлоатација и социјални дампинг – 60% људи на планети ради у неформалној економији

Четврту кризну раван чини паралелно погоршање нормативне регулативе и сужавање права запослених посебно видљиво кроз систематско редуковање четири групе њихових колективних права – права на синдикално организовање и деловање, партиципацију у одлучивању, колективно преговарање и штрајк. Мантра штедње и логика ангажовања запослених на лизинг служи да се сузе простори за колективно деловање и солидарност запослених.

Речју, суочени смо с кризом, односно пратећим настојањем предаторског – грабежљивог капитала за бескрајним флексибилизовањем рада и сужавањем права радника. “Флексибилно” ангажовање радника без уговора је заправо средство за смањење трошкова рада, повећање конкурентности на тржишту и езоповски речено - “олакшано управљање људским ресурсима”. Оно што ти „услови“ успевају да створе јесте прекарност, несигурност посла и прекарни радници. Могли бисмо да кажемо да је данас, попут високо програмираног уређаја, у току стварање бескрајно прилагодљивог, безидентитетног МПЗ радника с којим можете шта год пожелите (Seumur, 2012).

Пету кризну раван представљају криза вредности и понашања – промена вредносне парадигме изражена пре свега кроз ерозију идеја солидарности, еднакости и социјалне правде и доминацију интересног калкулуса и “светог егоизма”².

² Примера ради, док обични грађани и овде и у свету још увек прихватају вредности солидарности и социјалне правде а приватизација великих система и социјалних служби ни где није већински подржана, корпоративне и политичке елите би да обликовањем јавног мњења све ставе под свој посед и контролу.

Најзад, шесту, интерну димензију кризе најбоље илуструје немогућност синдиката да реализују јединствену и изазовну понуду за крајње разубуђену масу (полу) запослених у условима поткопане солидарности и напада на колективно (само) организовање?³

2. Случај Србија-маргинализација радништва и синдиката

У оквиру глобалне стратегије корпоративног капитала, у посткомунистичким и постратним друштвима попут Србије, у којима кроз механизме клијентелизма, политичке корупције и партијског запошљавања владајуће партије/коалиције окупирају државу користе се бар четири анестезирајућа средства/алатке.

Прву представља већ успостављени законодавни оквир, који редукује права запослених и утицај синдиката. Њему нажалост, после обећаних демократских промена и у условима претходним ратом и санкцијама девастиране економије и раширене незапослености и беде, није пружен значајнији отпор. Друго средство чини такође обављена идеолошка прерада и то не у форми разложне и аргументоване критике, већ потпуног негирања, чак бламаже претходног социјалистичког модела развоја. Циљ је био и затирање и губитак сећања на време самоуправљања и достојанства постигнуте, бар формалне партиципације и учећа у одлучивању. Последице, постигнути ефекат је раширено уверење да је на радницима само да предано раде и приме зараду “која је истина мала али и не може бити већа ако се хоће живот у реалној, одрживој економији” (Stojiljković, 2019, str 373).⁴

Најзад, произвођење постистина⁵ или, прецизније ретуширање и редизајнирање вести и података тако да говоре у прилог властима, попут селективне интерпретације података о незапослености или расту привреде, води формирању слике синдиката у јавности као реликту прошлости и прилично неутријалних организација забављених собом.

Поучни пример: Стабилизација и консолидација из 2014.

„Класна природа“ актуелног режима успостављеног 2012 – 2014. најбоље се огледа у начину на који је извршена консолидација и стабилизација привреде, односно на рачун запослених и пензионера плаћеној социјалној цени реформи.

³ Борба за усвајање Конвенције 189 о домаћем раду из 2011, или Препоруке 2004 о неопходности транзиције из неформалне у формалну економију јасно показује тенденцију да синдикати постану организација свих радно ангажованих а не тек формално запослених. Мисија синдиката у дигиталним временима када је промена једина извесност је да људима обезбеди сигурност, подршку и целоживотну обуку.

⁴ Кохорте интелектуалаца и „интелектуалаца“ су биле ангажоване на овом „санирању терена“ при чему су једни, малобројни то радили са страху (новооткривених) уверења а други због (угодног) ухљебљења.

⁵ Термин пост-истина или „уметност лагања“ („art of the lie“) 2016. године била је изабрана за реч године од стране „Оксфордског речника.“ Иако су дотадашњи критеријуми британских лингвиста били другачији пост-истина је изабрана јер је ова синтагма недовојива од јавне сфере и рељефно одражава праксу у којој се разложна аргументативна расправа замењује политичком комуникацијом која за циљ има спиновање и одабир и преоквиривање и реинтерпретацију чињеница тако да иду у прилог одређеним актерима. Постистине треба разликовати од све раширеније праксе свесног продуковања лажних вести

Стратешки упад направљен је доношењем четири закона с “привременим“ дејством и наменом увезаних са стратегијом реформе јавне управе и либерализованим радним законодавством⁶.

Забрана запошљавања је довела до прекаризације рада у јавном сектору – повећања учешћа уговора на одређено време, радног ангажовања на привременим пословима и смањења квалитета и доступности јавних услуга, уз пратеће додатно политичко условљавање тако запослених.

Мере штедне погодиле су још једну рањиву групу - пензионере. Умањење свих пензија изнад 200 евра које је уведено као привремена мера трајало је четири године, иако је већ после годину дана остварен примарни буџетски суфицит који је растао и достигао вредност од 152,0 милијарде динара у 2017. години⁷.

Дакле, иако је дошло до значајног побољшања стања финансија, и даље су остале на снази мере штедне све до краја 2018. године упркос свим показатељима о нарастајућој стопи ризика од сиромаштва.

Држава у облику Супер Хика, лика из стрипова који отима сиромашнима како би богате учинио још богатијим, не само да није задовољила минимум својих обавеза према најугроженијима већ је субвенционисала послодавце, уз обавезу да будућим запосленима исплаћује зараду која је 20% већа од минималне зараде.

Истовремено, у последњој деценији после кризе из 2008. привреда је остварила укупан кумулативни раст од 15 одсто, односно практично смо тапкали у месту.

Погодно тло подаништва и изнудице

Ствари су додатно поједностављене у државама и друштвима попут Србије у којима већина запослених и грађана дели тек протодемократске вредности, несклопа је самоорганизовању а склопа послушности према чврстој, турској власти⁸.

Стратегије преживљавања прати створена клима страха и апатије. Истовремено, по мишљењу Ивана Крастева, глобализовани неолиберални поредак не оставља простора за ренесансу класног идентитета – уместо ризичне и споре синдикал-

⁶ Крајем 2013. измењен је Закон о буџетском систему којим је уведена забрана запошљавања у јавном сектору. У 2014. години донет је Закон о максималном броју запослених у јавном сектору, Закон о привременом уређивању основица за обрачун и исплату плата, односно зарада и других сталних примања код је корисника јавних средстава као и Закон о привременом уређивању начина исплате пензија.

Ускоро је уследило усвајање Стратегије реформе јавне управе која је поставила за циљ оптимизацију јавне управе кроз рационализацију и реструктурирање. У исто време, донете су и измене Закона о раду које су довеле до даље флексибилизације радних односа.

⁷ У саопштењу Министарства финансија које су пренели медији од новембра 2014. до краја 2017. године, умањењем пензија остварена је уштеда од 75 милијарди динара (око 616 милиона ЕУР). У истом периоду, док су пензионери финансијски консолидовали буџет, држава је страним инвеститорима из буџета доделила субвенције у износу од око 860 милиона ЕУР (Analiza ekonomskih i socijalnih prava, 2019, str. 13-17).

⁸ По налазима истраживања (Centar za sindikalizam, 2018), у створеној ситуацији високе незапослености, односно лоше, тешко одрживе (квази)запослености две трећине анкетираних покушавају да користе везе и познаства, трећина би се због посла учланила у владајуће странке а готово петина би и да плати /подмити како би дошли до посла (Stojiljković, 2019, str. 374).

не солидарности позиција се у успостављеним предаторским режимима у (полу) периферијским земљама да променити успешно најпре емигрирањем у развијеније европске земље (Krstev, 2016). И заиста простори Централне, Источне Европе и Западног Балкана се опасно празне.

Истовремена политичка маргинализација синдиката је резултат чињенице да је, због почетне доминације културно-вредносних подела и националних идентитета, као и каснијег присутног посткомунистичког протржишног ентузијазма, економска страначка понуда остала и потиснута и неспецификована. Због израженог практичног притиска корпоративног капитала простор политике остао је и без просиндикалне политичке понуде. Последично, раширено је мишљење да су за запослене и синдикате све партије исте, односно једнако неприхватљиве. Популизам и раширени клијентелизам су, дакле, ствари само довеле до краја.

Актуелно стање индустријских односа у Србији има пет својих темељних карактеристика: (1) некоординирани синдикални плурализам; (2) све мању стопу синдикализованости; (3) све рестриктивније радно законодавство, укључив и норме којима се регулише деловање синдиката; (4) истовремено одсуство довољно релевантних послодавачких организација и (5) недовољно развијен социјални дијалог⁹.

При том на донете одлуке надпропорционални утицај имају ванинституционални актери попут Савета страних инвеститора или иностраних привредних комора.

Истини за вољу у овој пракси нема ничега новог што није карактерисало и раније власти. Нове су размере које је задобио политички клијентелизам и партијско запошљавање које није ограничено само на јавни сектор већ се кроз праксу остављених радних места за потребе локалних моћника прелива у јавно-приватна партнерства и приватни сектор.

По правилу се сопствена синдикална клијентела ствара у редовима оних који треба да буду из уговорних аранжмана преведени у радни однос.

Држава мање-више отворено у свим конфликтним случајевима стаје на страну власника, особито страних којима се излази у сусрет јер они „не воле да се петљају” са отказима, запосленима и захтевима синдиката.

⁹ Незадовољство укупним стањем социјалног дијалога је дуго присутно. Њега осим домаћих актера констатују критички и извештаји Европске комисије.

О његовом стварном значају за представнике власти, односно домету и третману (не)обавезне гњаваже речито говори и (не)присуство на седницама Социјално-економског савета (СЕСа) министара у влади који имају реални капацитет да одлучују.

Законски пројекти, по правилу, или заобиђу актере социјалног дијалога, или су предмет обрнутог редоследа доношења или се стављају „у промет” и на програмиране јавне расправе а да није претходно постигнут консензус на заједничким радним групама.

Системско полазно слабљење позиције запослених најбоље илуструје члан 51. Закона о раду (2014) којим се проширено дејство колективних уговора условљава немогућим условом да послодавачка организација покрива више од половине запослених у грани/сектору. Да ли онда чуди што уговора нема у секторима „реалне” економије. Од немогућности да склапају колективне уговоре и штите запослене од „привремених” смањења зарада и пензија до оправданог питања чему служе синдикати је само један (полу)корак.

О правосуђу и заштити радних и синдикалних права можда најбоље говори судбина 12 иницијатива које је од 2012. године „Независност” покренула пред Уставним судом.

Последично, на глобалном индексу синдикалних права – годинама уназад добијамо 4 што означава систематско кршење синдикалних права. Не ради се произвољној оцени већ о сложеном, композитном индексу који се састоји од 5 елемената са 97 показатеља. Њих управо чине колективна права запослених на: (1) грађанске слободе, (2) право на оснивање синдиката, као и права на (3) синдикалне активности, (4) колективно преговарање и (5) штрајк (Stojiljković, 2019, str.367).

3. Елементи за излазну, алтернативну развојну стратегију

Последично, дерегулација, финансијализација, разградња социјалне државе, деинституционализација тржишта рада, смањивање пореза и укидање прогресивног опорезивања су политике које креирају продубљивање неједнакости.

Кључно питање је да ли је могућа алтернатива – скуп политика које су ефикасне, инклузивне а при том не производе још дубље друштвене поделе?

Идеја водиља је легитимност јавне интервенције у економији, али и нужност демократске процедуре, јавне расправе о стратешким темама, активне партиципације грађана и запослених.

Има ли одрживе алтернативе? Ка обнови једнакости и правичности

Паралелно с растом неједнакости расту и идеје о повратку у нормалност, осигурању пристојног живота за све. Овде ћу сумарно изложити четири таква приступа.

Три од њих – (1) концепти и иницијативе официјелних актера, попут Decent Job Initiative и Програма за будућност рада Међународне организације рада или flex-security програма, (2) као и различити модели Универзалног базичног дохотка (УБД), па и (3) предлози повратка на прогресивно опорезивање остају у оквиру „организованог капитализма“, односно тржишно-социјалне економије.

Тек концепти развијени на бази Ролсове идеје радикалног реформизма и социјализације власништва поседују посткапиталистички потенцијал (Stojiljković, str. 177-180).

(1) Данас чак и Светска банка и Међународни монетарни фонд промовишу инклузију и достојанствени рад у својим документима. Дobar пример је „Пристојан рад“ (Decent Job) Међународне организације рада (МОП) која је изазвала много похвала, анализа и уношења у јавне документе многих држава, али је донела само козметичке промене.

Дански flex-security програм је такође иницијално изазвао велику пажњу и покушаје трансплантације. Али овај концепт флексибилности радних односа уз сигурност - обилне надокнаде и трансфере државе онима који губе посао, кључно ограничење има у чињеници да “програм није добар када су временске прилике лоше” - када прекарни радници постају многобројни, а буџети чак и богатих држава се покажу ограниченим.

Године 2019, на стоту годишњицу постојања, у платформи „За будућност рада“ МОП предлаже друштвени уговор који у средиште економске и социјалне политике и пословне праксе ставља људе и посао који обављају. Програм се састоји од три стуба деловања, који заједно могу подстаћи раст, једнакост и одрживост за садашње и будуће генерације.

1. Повећање улагања у способности људи које садржи три кључне поенте

Универзално право на целоживотно учење које људима омогућује стицање квалификација, преквалификацију и даље усавршавање.

Програм за родну равноправност - политикама треба подстицати поделу неплаћеног рада како би се остварила стварна једнакост могућности на радном месту.

Обезбеђивање универзалне социјалне заштите од рођења до старости, уз системе социјалног осигурања на основу доприноса који обезбеђују виши ниво заштите.

2. Повећање улагања у социјално одговорне и партнерске институције рада

Кључни циљ је успостављање универзалне гаранције рада. Сви радници, без обзира на свој уговорни однос или радни статус, треба да уживају основна радничка права, зараду која обезбеђује „одговарајући егзистенцијални минимум”, максимално ограничење радних сати и заштиту безбедности и здравља на раду.

Сви радници и послодавци морају уживати право на слободу удруживања и право на колективно преговарање, при чему држава мора бити гарант тих права. Организације радника и послодаваца морају ојачати своју репрезентативну легитимност кроз иновативне технике организовања.

3. Повећање улагања у пристојан и одржив рад

Препоручују се трансформишуће инвестиције, у складу са Агендом за одржив развој до 2030. Уједињених нација¹⁰.

Нужни су подстицаји пословању које укључују праведне пореске политике, ревидиране стандарде корпоративне одговорности, дистрибутивне димензије раста и отклањање нежељених последица попут деградације животне средине.

(2) Све ширу подршку, и то са различитих страна политичког спектра, добија идеја да буде установљен универзални базични доходак (УБД). По моме суду иза ове идеје стоји уверење да ће становништво на планети и даље расти све до неких 11 милијарди крајем века и да једноставно, уз паралелни улазак у дигиталну еру, неће бити могуће обезбедити (плаћени) посао свима.

Идеално, УБД би донео основну сигурност и, што је радикална новина, омогућује да се рад/посао напусти као једини извор социјалне сигурности. Како главни идеолог УБД-а, белгијски филозоф и економиста Филип Ван Паријс сматра да право на базични доходак има и сурфер. Дакле, уопште није важно да ли ради или се замајава, да ли има неке приходе или не. Своје идеје Прајс је формулисао још 1995. у књизи “Real Freedom for All” (Стварна слобода за свакога).

Истовремено, постоје и бројне негативне стране приче о универзалном и базичном доходу. Пре свега отвара се питање да ли је он уопште универзалан? Да ли би га добијали само држављани или сви грађани, укључив и оне са одобреним трајним боравком – имигранти, пре свега?

¹⁰ *The 2030 Agenda : Sustainable Development and Decent Work* је стратешки документ који је ОУН усвојила 2015. године. Документ садржи 17 циљева одрживог развоја који, поред оних везаних за еколошке циљеве и климатске промене попут доброг здравља, вода и санитарии, обновљиве и чисте енергије, иновација у инфраструктури, одрживих градова и заједница, садржи шире социјалне циљеве и вредности: укидање сиромаштва, глади, редукција неједнакости, квалитетно образовање, родна једнакост, достојанствен рад и економски развој.

Није ли то и неки облик поновног успостављања “климатизираниог” Римског царства у коме се плебсу нуди „хлеба и игара“ при чему се он онда ништа и не пита попут америчке праксе с боновима за исхрану (food bonds) – платимо им да нам не сметају, па нека се безопасно буне.

Најзад, и најважније, то би опасно покидало везу с радом као основом људског (само)достојанства. У сваком случају, како то истиче Митровић, радикална трансформација социјалног система, била би највећи финансијски хазардерски по-тез нашег времена. (Mitrović, 2018).

(3) Када је о редистрибутивним стратегијама реч, идеја о повратку на фискалну политику прогресивнијег опорезивања чини важан део плана Ентонија Аткинсона. Велико смањивање пореских стопа за највише доходне разреде допринело је нагло расту неједнакости, а да при том није остварена адекватна корист за друштво у целини. Аткинсон предлаже повратак на политику универзалне социјалне заштите која би била свима доступна, насупротив условљеном пружању помоћи која изолује најсиромашније. Аткинсон говори и о формирању “светске пореске управе” и могућем повећању међународне помоћи на један одсто бруто друштвеног производа. (Atkinson, 2015).

Важан теоријски допринос примени опорезивања у решавању проблема кон-центрације богатства дао је Томас Пикети. Насупрот неолибералној догми о по-треби снижавања пореза Пикети се залаже за повећање пореза и прогресивно опорезивање али не само текућих доходака, него и акумулираног богатства. Он предлаже да се уведе порез од 1% за домаћинства која имају имовину у вредности од 1 до 5 милиона долара, а 2% на имовину већу од 5 милиона. На имовину преко милијарду долара она би могла да буде и 10%. (Piketty, 2014, p. 253)¹¹.

Укратко, тржиште и тржишна економија морају се поново уградити у један шири друштвени контекст, а то укључује у модерно друштво, економију знања, ограничавања неједнакости и у нове форме контроле бизниса.

(4) Ролс у својим позним списима (Rols, 1998) није сматрао да капитализам може остварити његову теорију правде. У праведном друштву, политичка економија мора бити организована с експлицитним циљем било заједничког било широког расподељеног богатства и капитала¹².

Бројни аутори су се фокусирали на развијање облика производног капита-ла са широким власништвом, било од стране радника, локалних организација и самоуправа или других хибридних облика власништва попут кооператива, за-друга и других облика социјалног предузетништва. При том се неретко предлажу

¹¹ Унутар круга политичких актера, Корбинови лабуристи предлажу између осталог и бесплатне вртиће и укидање школарина за факултете. Лабуристи предлажу да се средства за ове расходе обезбеде повећањем пореза за 5 одсто најбогатијих. Тиме се и доводи у питање „приватизо-вани кејнзијанизам“ - већ дубоко укорееен модел образовања као приватног пре него јавног добра и студената као индивидуалних потрошача и предузетника који позајмљују новац како би га уложили у свој „људски капитал“. У таквом свету нема солидарности и колективне идентификације – у њему је све сведено на индивидуални калкулус и еоцентрични трип.

¹² Прва опција одговара ономе што Ролс назива „либерални социјализам“: у којем је већи део капитала у колективном власништву, на овај или онај начин. Друга опција са широким расподелом богатства и капитала одговара „систему демократски регулисаног власништ-ва“ (property-owning democarcy): политичко-економском систему усмереном ка расподели богатства и капитала што је могуће шире међу грађанима (O'Neill & Williamson, 2012).

промене власничке структуре производног капитала кроз, рецимо, ефективно подруштвљавање власништва над акцијама корпорација, које сваком грађанину даје трајни удео у власништву.

Питања која се тичу алокације власничких права између различитих потражилаца постају дакле веома важна. Према Цоасеовој теореме, са становишта ефикасности неважно је како су власничка права алоцирана, под условом да трошкови трансакција остају равни нули. Кина је у таквом режиму власничких права остварила незамисливе стопе раста. По моме суду држава, у име најшире јавности, треба да задржи део власништва над новим технологијама, које су у основи раста продуктивности, будући да огроман део сваке иновације почива на јавној инфраструктури (истраживање и развој у јавном сектору, високо образовање, правни режим ...).

4. Имају ли синдикати програм и стратегију?

Стратешки циљ синдиката је вратити достојанство раду. Насупрот условима у којима живи већина (полу)запослених, достојанствен рад је само онај рад који не унижава човека и који обједињује следећих шест елемената: (1) продуктиван рад, а не тек политички креирано (привремено) радно место, (2) уређен и фер однос послодавца према запосленим, (3) безбедно и здраво радно место и (4) заштиту социјалних права запослених и чланова њихових породица. Тиме се уједно креирају и (5) услови за лични просперитет запосленог и његову социјалну интеграцију која укључује и (6) слободу запослених да се организују и активно учествују у одлукама које их се непосредно тичу.

Пут који у међувремену синдикати морају сами прећи:

1. од сервиса за запослене до платформе, мреже за све радно ангажоване,
2. од трабанта до партнера: од послушничке позиције до конфликтног партнерства,
3. од есклузивне политичке везе до (изнуђене) политичке суверенизације,
4. од организацијског монизма до (уређеног) синдикалног плурализма.

Примера ради, развргавање традиционалног политичког брака са социјалдемократијом натерало је синдикате на активнију позицију и ургентним учиниле израду шире преговарачке позиције која, поред интереса запослених, укључује и интересе и захтеве свих радно ангажованих, samozапослених, актуелно незапослених и некадашњих запослених (пензионера). Пример таквог ангажовања су и захтеви за социјално праведнију, социјално и еколошки одрживу Европу, које је Европска конфедерација синдиката (ЕКС) упутила такмацима на изборима за Европски парламент 2019. године.

Захваљујући озбиљној кампањи и ангажовању и ЕКС раст ксенофобичног десног популизма је успорен и избегнута је катастрофа.

Претходно прокламовани Европски социјални стубови говоре о потреби постојања социјалног дијалога као институционалног оквира и механизма за постизање консензуса¹³.

¹³ Европски социјални стубови садрже базичних 20 социјалних стубова груписаних у три целине: (1) једнаке могућности и приступ тржишту рада, који укључује родну једнакост, целоживотно учење и активну подршку при запошљавању, (2) фер радни услови, са акцентом

На путу ка пожељном епилогу

Демократија, достојанствени рад и социјално и еколошки одржив развој базирани на вредностима слободе, једнакости и социјалне правичности, солидарности и кохезије су вредности због којих треба изаћи из зоне комоције и равнодушности.

Данас, и не само у Србији, треба бранити демократске вредности и установе, укључив слободне и фер изборе и независне медије и правосуђе пред пошаста пост-демократског њиховог игнорисања и пражњења. Или пак њиховог популистичког сурогата у варијацијама од његовог ауторитарног, ксенофобичног до неолибералног обличја.

Популисти, позивајући се на народ, окупирају државу, шире клијентелизам, корупцију и партијско запошљавање и промоцију. Истовремено све чине да спрече свако аутономно цивилно и синдикално организовање – маргинализујући га или паралелно стварајући себи омиљене НВО и синдикате (Miler, 2017).

Желимо достојанствен, дакле уговорен, безбедан и на време и пристојно плаћен рад а не његову прекарну - нестабилну, неизвесну, лишену радних, социјалних и синдикалних права, карикатуру. Пристојан, човека достојан живот је живот лишен беде, сиромаштва, социјалне изолације и стигматизације.

Социјална правда, солидарност и једнакост шанси нису, међутим, могући без алтернативне економске, фискалне и социјалне политике супростављене сврешавајућој панацеји о тржишту, страним инвестицијама и штедњи на правима.

Солидарна и кохезивна друштва нису могућа без одговорне државе и сигурносне социјалне мреже коју чине социјално осигурање и заштита базирани на прогресивном опорезивању. Без (бесплатног или бар високо субвенционисаног) приступа квалитетном образовању и здравственим услугама и права на културу следи социјална изопштеност и дигитално ропство.

Најзад, без међугенерациске еколошке солидарности и одговорности питање је какву ћемо оставити планету својим наследницима?

На другој страни, расту ауторитаризам и десничарски популизам који експлоатише и појачава озлојеђеност оних на које је систем заборавио и распламсава етничку и расну мржњу (Stojiljković, 2019, str. 208).

Средства за елиминисање беде и стварање одрживог глобалног система су ту пред нама, али су још чврсто у рукама корпоративне елите и њених политичких извођача радова. На крају, свест да постоји алтернатива и да неолиберално сивило не мора бити наша судбина је почетак његовог краја.

на пристојне зараде, радну и животну безбедност, равнотежу између посла и приватног живота, односно достојанствен рад, социјални дијалог и колективно преговарање и (3) социјална заштита и инклузија, која укључује и универзално право на минималне приходе (European Pillar of Social Rights, European Commission, Publication Office, 2017, pp. 10-18).

Zoran B. Stojiljković¹
University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

TRADE UNIONS AND TRANSITION – AN UNFINISHED STORY

(Translation In Extenso)

Abstract: In this paper, I begin with a broader understanding of transition as a process of moving from the national capitalism of the welfare state to globalized, disorganized, corporate capitalism, within which the transition of post-communist societies is an important sequence that gives the process a planetary character (Vuletić, 2012). Structurally, the paper consists of three narrow thematic units within which I seek to adequately apply the three complementary methodological approaches. The first part is devoted to the global framework of change and is dominated by a system approach in which the crisis is considered through changes in the external framework and non-corresponding changes in the structure and functions of trade unions. Then, there is a discussion of transitional Serbia and the position of trade unions and the employees, in which I rely on an institutional approach, first of all, to analyze the transformed economic, work and social framework. The third part is devoted to the areas, opportunities and actors of change and the ideational approach appropriate for them, related to values - the vision and mission of unions, first and foremost. In methodical terms, the analysis of the Serbian transition and its peculiarities is a special case study within which, given the author's decades of research and practical involvement in trade unions, an action research is conducted, as one might call it, or a kind of participatory observation. The key thesis I am trying to argue is that employees and unions are one of the biggest transitional losers and that growing inequalities and power imbalances will not change without a thorough revision of the dominant neo-liberal pattern by which globalization processes take place.

Keywords: transition, globalization, crisis, unions, change

Prologue

If we compare the transition process to a sea journey from a one-party system with conducted economy to a multiparty democracy with a market economy as the chosen destination, and symbolically link its to the fall of the Berlin Wall, then we have been on

¹ zoranstojiljkovic.stoj@gmail.com

this journey for three decades. In the first decade, when it comes to Serbia, our ship was torpedoed through wars, blockades and parallel (self-)isolation and bombing. When we finally reached the shore in 2000, it was no longer the preferred port of national capitalism of the welfare state. Meanwhile, the world has also transitively set sail, through the process of turboglobalization to a far less seductive landscape of globalized, disorganized corporate capitalism and post-democracy (Crouch, 2014).

First, the “tribal” war and the disintegration of the former Yugoslavia practically served as a prelude to disaster capitalism, that is, the application of the logic of saving a previously devastated society by corporate capitalism and privatization. The third stage of burying employees and unions consists of the currently applied populist rule with its (un) hidden neoliberal essence.

When we draw the line after three decades, it has been a costly transition in the aftermath of which the social product is still below that of the early 1989, inequalities have increased dramatically, they are largest in Europe, a quarter of the populations is poor, and two-fifths of the population is at risk of poverty. (Mijatović, 2014; Matković, 2017; Arandarenko, Krstić, Žarković Rakić, 2017; Jandrić & Molnar, 2017). The minimum wage does not reach the minimum market basket value (27,000 compared to 36,000), while the average wage is noticeably below the “normal” market basket (53,000 compared to 72,000).

On the other hand, a weak state is captured by tens of thousands of members of the political and business elite who, through the developed mechanisms of clientelism, corruption and party employment, control society, leaving it without a realistic social and political alternative.

Consequently, over the last two decades, over 600,000 people, mostly young and educated citizens, have left Serbia, as well as all those who have the required qualifications, such as truck drivers or nurses - a whole country the size of Montenegro. Apathy, sycophancy and cynicism have been on the rise.

Within this frame, what follows is the story of the systematic destruction of employees and trade unions, in which victims are also not without fault, as well as a strategy for change, possible at least in principle.

1. Global framework and perspectives

The public is dominated by the perception that unions have been in a serious, systemic crisis for four decades. I define crisis as the inability to respond in a timely, adequate manner to the challenges of complex, numerous changes that come from a radically changed environment. The key internal problem for unions is the problem of maintaining and innovating the organizational pattern and successfully mobilizing a fragmented and marginalized world of work. The declining rate of unionization, but also the human and material resources and the degree of influence and confidence, are the best arguments in support of the thesis about the deep crisis of unions (Gindin, 2016; Betarini, 2016).

To put it simply, the crisis has its five external causes and its sixth internal dimension, or consequence.

The first dimension is the radically altered globalization framework and altered power hierarchy in favor of corporate capital, whose interests to deregulate, make flexible and

lower the standard of work are (un)willingly followed by national governments. The trend of increasing inequalities (Stiglitz, 2015; Milanović, 2006, 2012) has gained, in combination with accelerated demographic and climate changes, such scale that the international financial institutions behind the creation of the Washington development model advocate for the reform of the neo-liberal model, its regulation and mitigation.

The second dimension is the technological change itself - the 4.0 Industrial Revolution and the process of digitization and changes to the character and essence of work. Technological advances - artificial intelligence, automation and robotics - will create jobs, but those who lose their jobs in this transition are, as a rule, digital pariahs and are least able to take advantage of new opportunities. The environmental crisis and the orientation of economies towards green businesses will create millions of jobs, but other jobs will disappear as states shrink their industries with intensive carbon and resource consumption. Demographic changes are no less significant. Increasing the number of young people in the underdeveloped parts of the world and the aging of the population in developed regions puts pressure on labor markets and social security systems. The politically instrumented wave of migration, refugees, terrorism and the rise of right-wing populism, or the growing problem of solidarity, are more than a good illustration of the depth of the problem and the possible devastating consequences.

The third crisis dimension has the accompanying structural (class, educational) changes and reduced chances in the (paid) labor market: the phenomena of labor fragmentation, growth of services, precarious work, the boom of the informal sector. The result is exploitation and social dumping - 60% of people on the planet work in the informal economy.

The fourth crisis is the parallel deterioration of normative regulation and the narrowing of employees' rights, especially visible through the systematic reduction of four groups of their collective rights - the right to unionize and act, participate in decision-making, collectively bargain and strike. The austerity mantra and the logic of hiring employees on leasing serves to narrow the spaces for collective action and solidarity of employees.

In short, we are facing a crisis, that is, the effort of predatory capital to endlessly increase the flexibility of work and narrow down workers' rights. The "flexible" hiring of non-contract workers is actually a means of reducing labor costs, increasing competitiveness in the market and, Aesopically speaking, "facilitating human resource management". What these "conditions" manage to create are precariousness, job insecurity and precarious workers. We could say that today the process of creating an infinitely customizable, identity-free MP3 workers, like highly programmed devices, with whom anything can be done, is at work (Seymour, 2012).

The fifth crisis is represented by a crisis of values and behavior - a change in the value paradigm expressed primarily through the erosion of ideas of solidarity, equality and social justice and the dominance of the interest calculus and "sacred egoism".²

² For example, while ordinary citizens, both here and in the world, still embrace the values of solidarity and social justice, the privatization of large systems and social services is nowhere supported by the majority. Corporate and political elites would like to put everything under their control by shaping public opinion.

Finally, the sixth, internal dimension of the crisis is best illustrated by the inability of unions to realize a unique and seductive offer for the highly dispersed mass of (semi) employees in the face of undermined solidarity and the attack on collective (self-)organization?³

2. The case of Serbia - the marginalization of workers and trade unions

Within the global corporate capital strategy, at least four anesthetics/tools are used in post-communist and post-war societies such as Serbia, where ruling parties/coalitions occupy the state through mechanisms of clientelism, political corruption, and party recruitment.

The first one is the already established legislative framework, which reduces the rights of employees and the influence of trade unions. Unfortunately, after the promised democratic changes and in the conditions of the previous war and the sanctions-devastated economy and widespread unemployment and misery, it was not given significant resistance. The second tool is also the ideological transformation, not in the form of a reasoned and argumentative critique, but a complete negation, even ridicule of the prior socialist model of development. The goal was to suppress and lose the memory of a time of self-management and the dignity of the at least formal participation in decision-making. Consequently, the effect achieved is the widespread belief that the only thing workers can do is devote themselves to work and receive a wage “that is truthfully small but cannot be greater if one wants to live in a real, sustainable economy” (Stojiljković, 2019, p. 373).⁴

Finally, producing post-truths⁵ or, more precisely, retouching and redesigning news and data to speak in favor of the authorities, such as selectively interpreting unemployment or economic growth data, leads to the formation of an image of unions in the public as relics of the past and rather unpretentious organizations entertained by themselves.

Case Study: 2014 Stabilization and Consolidation

The “class nature” of the current regime established in 2012-2014 is best reflected in the way in which the consolidation and stabilization of the economy was carried out, that is, the social cost of the reform at the expense of the employees and pensioners.

The strategic incursion was made by passing four laws with “temporary” effect and purpose linked to a public administration reform strategy and liberalized labor legislation.⁶

³ The struggle for the adoption of Convention 189 on domestic work of 2011, or Recommendation 2004 on the necessity of transition from the informal to the formal economy, clearly demonstrates the tendency of unions to become the organizations of all employed workers and not just those formally employed.

⁴ Cohorts of intellectuals and “intellectuals” were engaged in this “field rehabilitation”, with some doing with a passion for (newly discovered) beliefs and others for (alluring) work opportunities.

⁵ The term post-truth or the “art of the lie” was chosen as the word of the year by the Oxford Dictionary in 2016. Although the criteria of British linguists hitherto were different, post-truth was chosen because this phrase is inseparable from the public realm and represents a practice in which a reasoned argumentative debate is replaced by political communication aimed at spinning, selecting, re-framing and reinterpreting facts to support certain actors. Post-truths should be distinguished from the widespread practice of consciously producing fake news.

⁶ At the end of 2013, the Budget System Law was amended to introduce a ban on employment in the

The ban on employment led to the precarization of work in the public sector - an increase in the share of fixed-term contracts, temporary employment and a decrease in the quality and availability of public services, with the accompanying additional political conditioning of such employees.

Savings measures hit another vulnerable group - retirees. The reduction of all pensions above € 200, which was introduced as a temporary measure, lasted four years, although the primary budget surplus was reached after a year, and it further grew to the value of RSD 152.0 billion in 2017.⁷

Thus, although there was significant improvement in the financial situation, austerity measures remained in place until the end of 2018 despite all indications of an increasing rate of at-risk-of-poverty.

The state in the form of Superciuk, a comic book character who steals from the poor to make the rich even richer, not only did not meet the minimum of its obligations to the most vulnerable, but subsidized employers, with the obligation to pay future employees 20% more than the minimum wage.

At the same time, in the last decade after the 2008 crisis, the economy achieved a total cumulative growth of 15 percent, which is why we practically tapped in place.

Suitable ground for submission and extortion

Things are further made easy in states and societies such as Serbia, where most employees and citizens share only proto-democratic values, are reluctant to self-organize, and tend to obey a solid, tutorial authority.⁸

Survival strategies are accompanied by a climate of fear and apathy. At the same time, in the opinion of Ivan Krastev, the globalized neoliberal order leaves no room for a renaissance of class identity - instead of risky and slow union solidarity, the position in established predatory regimes in (semi) peripheral countries is successfully changed primarily by emigrating to more developed European countries (Krastev, 2016). Indeed, the territories of Central, Eastern Europe and the Western Balkans are getting dangerously empty.

The simultaneous political marginalization of unions is a result of the fact that, due to the initial dominance of cultural-value divisions and national identities, as well as the

public sector. In 2014, the Law on the Maximum Number of Employees in the Public Sector, the Law on the Temporary Regulation of the Basis for Calculation and Payment of Salaries, or Earnings and Other Permanent Benefits for the Beneficiaries of Public Funds, as well as the Law on the Temporary Regulation of the Method of Payment of Pensions were passed.

The adoption of the Public Administration Reform Strategy, which set out to optimize public administration through rationalization and restructuring, soon followed. At the same time, changes were made to the Labor Law, which led to further flexibility of working relations.

⁷ According to a media statement by the Ministry of Finance, from November 2014 to the end of 2017, a reduction of pensions amounted to RSD 75 billion (around EUR 616 million). During the same period, while the pensioners were financially consolidating the budget, the state allocated subsidies of around EUR 860 million to foreign investors (The analysis of the economic and social rights in Serbia, 2019, pp. 13-17).

⁸ According to the findings of the survey (Center for Trade Unionism, 2018), in the created situation of high unemployment, i.e. poor, hard-to-maintain (quasi) employment, two thirds of the respondents try to use connections and acquaintances, one third would join the ruling parties because of work and almost one-fifth would pay bribe to get a job (Stojiljković, 2019, p. 374).

subsequent post-communist anti-market enthusiasm, the economic party supply remained suppressed and unspecified. Due to the high practical pressure of corporate capital, the area of politics remained without a pro-union political offer. Consequently, it is widely believed that all parties are the same, or equally unacceptable, for all employees and trade unions. Populism and widespread clientelism, therefore, only brought things to an end.

The current state of industrial relations in Serbia has five basic characteristics: (1) un-coordinated trade union pluralism; (2) a decreasing rate of unionization; (3) increasingly restrictive labor legislation, including standards governing trade union activity; (4) the simultaneous absence of sufficiently relevant employer organizations and (5) insufficiently developed social dialogue.⁹

Moreover, non-institutional actors such as the Foreign Investors Council or foreign chambers of commerce have a disproportionate influence on the decisions made.

To say the truth, there is nothing new in this practice that had not characterized the earlier authorities. What is new is the scope of political clientelism and party recruitment that is not only limited to the public sector but is being transformed into public-private partnerships and the private sector through the practice of keeping job positions for the needs of local authorities.

As a rule, one's own trade union clientele is created from the ranks of people who need to be transferred from contractual arrangements to permanent employment.

The state is more or less openly on the side of the owners in all conflicts, especially foreign ones, whose requests are met because they "do not like to mess with" the dismissals, employees and union demands.

Consequently, on the ITUC Global Rights Index – for years we have been rated 4, which indicates a systematic violation of trade union rights. This is not an arbitrary score but a complex, composite index consisting of 5 elements with 97 indicators. These are precisely the collective rights of employees to: (1) civil liberties, (2) form unions, as well as the rights to (3) union activities, (4) collective bargaining and (5) strike (Stojiljković, 2019, p.367).

⁹ Dissatisfaction with the overall state of social dialogue has long been present. Apart from domestic actors, it is also criticized in European Commission reports.

Its real importance to government representatives, namely the reach and treatment of (un) mandatory hassle, is also evidenced by the (non)presence of government ministers who have a real capacity to decide at the Socio-Economic Council sessions.

Legal projects, as a rule, either bypass the actors of social dialogue, are subject to the reverse order of adoption, or are put in action and orchestrated public debates without prior consensus being reached on joint working groups.

The systemic weakening of workers' position is best illustrated by Article 51 of the Labor Law (2014), which stipulates the extended effect of collective agreements on the impossible condition that the employer organization covers more than half of employees in the branch/sector. Is it any wonder that there are no contracts in the sectors of the "real" economy? There is just one (half) step which separates the inability to enter into collective agreements and protect employees from "temporary" reductions in wages and pensions and the justified question of what purpose unions serve.

The fate of the 12 initiatives launched by the *Nezavisnost* union before the Constitutional Court since 2012 perhaps best illustrates the state of the judiciary and the protection of labor and trade union rights.

3. Elements for an exit, alternative development strategy

Consequently, deregulation, financialization, the decomposition of the welfare state, the deinstitutionalization of the labor market, tax cuts and the abolition of progressive taxation are policies that create the deepening of inequality.

The key question is whether there is an alternative - a set of policies that are effective, inclusive, and do not produce even deeper social divisions?

The guiding principle is the legitimacy of public intervention in the economy, but also the necessity of a democratic procedure, public discussions on strategic topics, active participation of citizens and employees.

Are there viable alternatives? Towards a restoration of equality and equity

In parallel with the rise of inequality, the ideas about returning to normalcy and ensuring a decent life for all are also growing. I will summarize four such approaches here.

Three of them - (1) the concepts and initiatives of official actors, such as the Decent Job Initiative and the Future of Work Program of the International Labor Organization or the Flexicurity program, (2) as well as various Universal Basic Income (UBI) models, and (3) proposals for a return to progressive taxation, remain within the framework of “organized capitalism”, that is, the market-social economy.

Only the concepts developed on the basis of Rawls’s idea of radical reformism and the socialization of property have post-capitalist potential (Stojiljković, pp. 177-180).

(1) Today, even the World Bank and the International Monetary Fund are promoting inclusion and dignified work in their documents. A good example is the Decent Work Agenda by the International Labor Organization (ILO), which has provoked much praise, analysis and inclusion into public documents in many countries, but has only brought cosmetic changes.

The Danish Flexicurity program has also initially attracted considerable attention and attempts at transplantation. But this concept of flexibilization of working relationships with security - abundant compensation and transfers of the state to those who lose their jobs, has a key limitation embodied in the fact that “the program is not good when the conditions are bad” - when precarious workers become plentiful and when even the budgets of rich states prove limited.

In 2019, for the centenary of its existence, in the platform the Future of Work, the ILO proposed a social contract that places the people and the work they do at the center of economic and social policy and business practice. The program consists of three pillars of action, which together can foster growth, equity and sustainability for present and future generations.

1. Increasing investment in people’s skills involving three key points

The universal right to lifelong learning that enables people to acquire qualifications, retraining and further training.

The Gender Equality Program - policies should encourage the division of unpaid work in order to achieve real equality of opportunity in the workplace.

The provision of universal social protection from birth to old age, with contribution-based social security systems providing a higher level of protection.

2. Increasing investment in socially responsible and partner work institutions

The key objective is to establish a universal guarantee of work. All workers, regardless of their contractual relationship or employment status, should enjoy basic workers' rights, a wage that provides an "adequate subsistence minimum", a maximum limitation of working hours, occupational safety and health protection.

All workers and employers must enjoy the right to freedom of association and the right to bargain collectively, with the state guaranteeing these rights. Workers' and employers' organizations must strengthen their representative legitimacy through innovative organizing techniques.

3. Increasing investment in decent and sustainable work

Transformative investments are recommended, in line with the United Nations' 2030 Agenda for Sustainable Development.¹⁰

Business incentives that include fair tax policies, revised corporate responsibility standards, distributive growth dimensions, and the elimination of adverse effects such as environmental degradation are necessary.

(2) The growing support, from different sides of the political spectrum, is attributed to the idea of establishing a universal basic income (UBI). In my opinion, this idea stems from a belief that the planet's population will continue to grow to some 11 billion at the end of the century and that simply, with the parallel entry into the digital era, it will not be possible to provide (paid) work for everyone.

Ideally, UBI would bring basic security and, being a radical novelty, allow work to be abandoned as the sole source of social security. UBI's chief ideologist, Belgian philosopher and economist Philippe Van Parijs, believes that a surfer also has a right to a basic income. So, it doesn't matter at all whether a person works or not, whether the person has some income or not. He formulated his ideas in the book "Real Freedom for All" in 1995.

At the same time, there are numerous downsides to the story about the universal and basic income. First of all, the question is, is it universal at all? Would it only be received by citizens or all residents, including people with a permanent residence permit - first and foremost immigrants?

Isn't this some form of re-establishment of a modified Roman Empire in which plebs are offered "bread and games" whereby they don't decide on anything, much like the American practice of food vouchers - we pay them not to bother us, so let them complain without any real harm.

Finally, and most importantly, the link with work as the basis of human (self)dignity would be dangerously broken. In any case, as Mitrović points out, a radical transformation of the social system would be the greatest financial gambling move of our time. (Mitrović, 2018).

(3) When it comes to redistributive strategies, the idea of returning to the fiscal policy of more progressive taxation is an important part of Anthony Atkinson's plan. The large reduction of tax rates for the highest incomes has contributed to a sharp rise of inequality without delivering an adequate benefit to society as a whole. Atkinson proposes a return to a universal

¹⁰ The 2030 Agenda: Sustainable Development and Decent Work is a strategic document adopted by the UN in 2015. The document contains 17 Sustainable Development Goals which, in addition to those related to environmental goals and climate change such as good health, water and sanitation, renewable and clean energy, infrastructure innovation, sustainable cities and communities, contain broader social goals and values: eradication of poverty and famine, reduction of inequality, quality education, gender equality, decent work and economic development.

social protection policy that would be accessible to all, as opposed to conditional assistance that isolates the poorest. Atkinson also talks about forming a “world tax administration” and possibly increasing international aid to one percent of the GDP. (Atkinson, 2015).

An important theoretical contribution to the application of taxation in solving the problem of concentration of wealth was given by Thomas Piketty. Contrary to the neoliberal dogma of the need for tax cuts, Piketty is committed to raising taxes and progressively taxing not only current incomes but also accumulated wealth. He proposes to introduce a 1% tax on households with assets worth between \$ 1 million and \$ 5 million, and 2% on property over \$ 5 million. For assets over \$ 1 billion, it could be as high as 10%. (Piketty, 2014, p. 253).¹¹

In short, the market and market economy need to be re-integrated into a broader social context, and this includes modern society, the knowledge economy, the limitation of inequalities, and new forms of business control.

(4) In his later writings (Rawls, 1998), Rawls did not believe that capitalism could realize his theory of justice. In a just society, a political economy must be organized with the explicit aim of either shared or widely distributed wealth and capital.¹²

Numerous authors have focused on developing forms of productive capital with broad ownership, whether by workers, local organizations and self-governments or other hybrid forms of ownership such as cooperatives and other forms of social entrepreneurship. Thus, changes in the ownership structure of productive capital are often proposed through, for example, effective socialization of ownership over corporate shares, which gives each citizen a permanent share of the ownership.

Issues concerning the allocation of ownership rights between different claimants thus become very important. According to Coase's theorem, from the point of view of efficiency, it is irrelevant how property rights are allocated, provided that transaction costs remain flat. China has achieved unimaginable growth rates in such a regime of property rights. In my opinion, the state, on behalf of the general public, should retain some part of the ownership over new technologies that underpin productivity growth, since a huge part of any innovation rests on public infrastructure (public sector R&D, higher education, legal regime...).

4. Do unions have a program and strategy?

The strategic goal of unions is to restore dignity to work. In contrast to the conditions in which most (semi)employed persons live, decent work is only the work that does not

¹¹ Within the circle of political actors, Corbin's Labor Party proposes, among other things, free kindergartens and the abolition of college tuition. The Labor Party suggests that the funding for these expenditures will be raised by raising taxes by 5 percent for the richest. This calls into question “privatized Keynesianism” - an already deeply rooted model of education as a private rather than a public good and students as individual consumers and entrepreneurs who borrow money to invest it in their “human capital”. There is no solidarity and collective identification in such a world - in it everything is reduced to an individual calculus and an egocentric trip.

¹² The first option corresponds to what Rawls calls “liberal socialism”: in which much of the capital is collectively owned, one way or another. Another option with a wide distribution of wealth and capital corresponds to a “property-owning democracy”: a political-economic system aimed at distributing wealth and capital among citizens as broadly as possible (O'Neill & Williamson, 2012).

destroy a person and integrates the following six elements: (1) productive work, not just a politically created (temporary) workplace, (2) an orderly and fair treatment of employers, (3) safe and healthy workplace and (4) protection of the social rights of employees and their families. This also creates (5) conditions for employees' personal prosperity and social integration, which include (6) the freedom of employees to organize and actively participate in decisions that directly affect them.

The path that unions must cross in the meantime:

1. from being a service for employees to being a platform, network for all employees,
2. from being a trabant to being a partner: from the obedient position to the conflict-ing partnership,
3. from exclusive political connection to (forced) political sovereignty,
4. from organizational monism to (organized) union pluralism.

For example, the dissolution of traditional political marriage with social democracy has forced trade unions into a more active position and made the creation of a broader bargaining position urgent, which, in addition to the interests of employees, includes the interests and demands of all employed, self-employed, currently unemployed people and former employees (retirees). An example of such engagement is the demand for a more socially just, socially and environmentally sustainable Europe, which the European Trade Union Confederation (ETUC) posed on competitors in the 2019 European Parliament elections.

Owing to serious campaigning and engagement and the ETUC, the growth of xenophobic right-wing populism has slowed and disaster has been avoided.

The previously proclaimed European social pillars testify to the need for social dialogue as an institutional framework and mechanism for reaching consensus.¹³

On the way to a desirable epilogue

Democracy, dignified work and socially and environmentally sustainable development based on the values of freedom, equality and social justice, solidarity and cohesion are the values for which we must leave the zone of comfort and indifference.

Today, not only in Serbia, democratic values and institutions, including free and fair elections and independent media and the judiciary, must be defended from being post-democratically ignored and emptied, or their populist surrogate being implemented in different variations of its authoritarian, xenophobic to neoliberal appearance.

The populists occupy the state, spreading clientelism, corruption and party employment and promotion. At the same time, they do everything to prevent any autonomous civic and trade union organization - marginalizing it or creating parallel favorite NGOs and trade unions (Müller, 2017).

We want a dignified, therefore contracted, safe and timely and decently paid job, not his precarious - unstable, uncertain, deprived-of-labor-social-and-union-rights caricature. A decent life is a life devoid of misery, poverty, social isolation and stigmatization.

¹³ The European social pillars contain 20 basic social pillars grouped into three units: (1) equal opportunities and access to the labor market, including gender equality, lifelong learning and active support for employment, (2) fair working conditions, with a focus on decent wages, work and life security, work-life balance, i.e. decent work, social dialogue and collective bargaining; and (3) social protection and inclusion, which includes the universal right to a minimum income (European Commission, 2017, pp. 10-18).

However, social justice, solidarity equal opportunities are not possible without an alternative economic, fiscal and social policy opposed to the all-consuming panacea of market, foreign investment and austerity.

Solidarity and cohesive societies are not possible without a responsible state and a secure social network consisting of social security and protection based on progressive taxation. Without (free or at least highly subsidized) access to quality education and health services and the right to culture, social exclusion and digital slavery follow.

Finally, without intergenerational ecological solidarity and responsibility, the question is, what kind of planet we will leave to our successors.

On the other hand, authoritarianism and right-wing populism are growing, which exploit and exacerbate the resentment of those whom the system has forgotten and incite ethnic and racial hatred (Stojiljković, 2019, p. 208).

The means to eliminate misery and create a sustainable global system are here, but they are still firmly in the hands of the corporate elite and its political contractors. In the end, the awareness that there is an alternative and that neoliberal greyness may not be our destiny is the beginning of its end.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Arandarenko, M, Krstić, G, Žarković Rakić, J. (2017). *Analysing income inequality in Serbia*. Beograd: Friderich Ebert Stiftung. Available at <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/14010.pdf>
- Atkinson, A. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Harvard University Press
- Betarini, U. (2016). *Renewal of the trade unions in Europe*. Dedalus and Ariana projekt, CGIL, CISL, UIL [In Serbian]
- Crouch, C. (2014). *Post - democracy*. Beograd/Loznica: Karpos, [In Serbian]
- European Commission. (2017). *European Pillar of Social Rights*. Publication Office
- Gindin, S. (2016). *Rethinking trade unions - mapping out socialism*. Beograd: Centar za politike emancipacije [In Serbian]
- Jandrić, M, Molnar, D. (2017). *The quality of employment and the labour market in Serbia: How far is Serbia from the EU?* Beograd: Friderich Ebert Stiftung. Available at <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/13589.pdf> [In Serbian]
- Krastev, I. (2016). The breakup of the post-communist order, *Peščanik*, 28.10.2016 [In Serbian]
- Matković, G. (2017). *The welfare state in the Western Balkan countries: challenges and options*. Beograd: Centar za socijalnu politiku [In Serbian]
- Mijatović, B. (2014). *Inequality in Serbia*, in: *Serbia, Wages and Living Standard - 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku [In Serbian]
- Milanović, B. (2012). *The Haves and the Have-Nots: A Brief and Idiosyncratic History of Global Inequality*. Beograd: Službeni glasnik [In Serbian]
- Milanović, B. (2016). *Global Inequality*. Beograd: Akademska knjiga [In Serbian]
- Mitrović, M. (2018, January 24). The threat of the donated wages. *Peščanik.net* [In Serbian]
- Müller, J.W. (2017). *What is populism?* Beograd: Peščanik, Fabrika knjiga. [In Serbian]

- O'Neill & Williamson, T. (2012, October 24). Beyond the Welfare State, *Boston Review*, 24.10.2012., *Peščanik.net* 01.11.2012. [In Serbian]
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*, Harvard University Press
- Rawls, J. (1998). *Political Liberalism*. Beograd: „Filip Višnjić“ [In Serbian]
- Seymour, R. (2012). *We are all precarious – On the Concept of the 'Precariat' and its Missuses*, in www.newleftproject.org, pp.1-9.
- Stiglitz, J. (2015). *The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do about Them*. Beograd: Akademska knjiga [In Serbian]
- Stojiljković, Z. (2019). *Potential for change, studies on civil society, trade unions and strategies for change*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa [In Serbian]
- Urdarević, B. (ed.). (2019). *The analysis of the economic and social rights in Serbia*, Beograd: Centar za dostojanstveni rad [In Serbian]
- Vuletić, V. (2012). *Labyrinths of transitional theories*. In Z. Stojiljković (ed) *Labyrinth of transition*. Beograd: Friderich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju [In Serbian] Available at <http://sindikalizam.org/wp-content/uploads/2014/09/Stojiljkovic-Zoran-ur-2012.-Lavirinti-tranzicije.pdf>